

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LXIII (3)

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LXIII (3)

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LXIII
No. 3

Editor in chief:
Dragana Radojičić

Editors:
Miroslava Lukić Krstanović
Petko Hristov

International editorial board:
Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Jana Pospíšilová, Karl Kaser, Gabriela Kiliánová
Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik, Marina Martynova, Fernando Diego Del
Vecchio, Kjell Magnusson, Tatiana Podolinská, Peter Finke, Ana Dragojlović

Editorial board:
Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Srđan Radović,
Aleksandra Pavićević, Lada Stevanović, Ildiko Erdei, Jelena Jovanović, Mladena
Prelić, Biljana Sikimić, Jadranka Đorđević Crnobrnja, Sanja Zlatanović

The reviewers:
Vojislav Stanovčić, Mirjana Morokvašić, Gordana Blagojević, Dragana Antonijević,
Danica Šantić, Duško Petrović, Uršula Lipovec Čebbron, Mirjana Bobić

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Vojislav Stanovčić,
at meeting of the Department of Social Sciences SASA November 17th 2015

BELGRADE 2015

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

LXIII

свеска 3

Главни и одговорни уредник:
Драгана Радојичић

Уредници:
Мирослава Лукић Крстановић
Петко Христов

Међународни уређивачки одбор:
Радост Иванова, Елефтериос Алексакис, Јана Поспишилова, Карл Касер, Габриела Килианова, Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник, Марина Мартино-ва, Фернандо Диего Дел Векио, Шел Магнусон, Татиана Подолинска, Петер Финке, Ана Драгојловић

Уређивачки одбор:
Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Срђан Радовић, Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи, Јелена Јовановић, Младена Прелић, Биљана Сикимић, Јадранка Ђорђевић Црнобрња, Сања Златановић

Рецензентски тим:
Војислав Становчић, Мирјана Мороквашић, Гордана Благојевић, Драгана Антонијевић, Даница Шантић, Душко Петровић, Уршула Липовец Чеброн, Мирјана Бобић

Секретар уредништва:
Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној 17. новембра 2015. године, на основу реферата академика Војислава Становчића

БЕОГРАД 2015.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011–2636–804
eisanu@ei.sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензент:
академик Војислав Становчић

Лектор:
Ивана Башић

Превод:
Јелена Чворовић
аутори текстова

Дизајн корица:
Горан Витановић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Часопис Гласник Етнографског института САНУ индексиран је у: DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Српски цитатни индекс); Ulrich's Periodicals Directory; ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities), NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS – Norwegian Social Science Data Services)

The Bulletin of Institute of Ethnography SASA is indexed in: DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Srpski citatni indeks); Ulrich's Periodicals Directory; ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities), NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS – Norwegian Social Science Data Services)

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography / главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) – Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 – (Београд : Академска издања). – 24 cm

Полугодишње
ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института
COBISS. SR-ID 15882242

Садржај Summary

Истраживање миграција Research of Migrations

Мирослава Лукић Крстановић, <i>Интердисциплинарни дијалог о проучавању миграција. Овде и сада – свет</i>	507
Miroslava Lukić Krstanović, <i>Interdisciplinary Dialogue on Migration Studies. Here and Now –Worldwide</i>	511
Anna Krasteva, <i>Mobile Balkans: Temporality, Types, Trends</i>	515
Ана Крастева, <i>Мобилност на Балкану: привременост, врсте, трендови</i>	536
Сања Златановић, <i>Методолошки и епистемолошки изазови истраживања коетничких миграција на послератном терену</i>	537
Sanja Zlatanović, <i>Methodological and Epistemological Challenges of Researching Co-Ethnic Migrations in a Post-War Area</i>	550
Petko Hristov, <i>The Balkan “Gurbet / Pečalbarstvo” – Past and Present</i>	551
Петко Христов, <i>Балкански “гурбети / печалбарство” у прошлости и садашњости</i>	563
Јадранка Ђорђевић Црнобрња, <i>„И до Исланда су стигли“ – економска и политичка миграција Горанаца из Горе</i>	565
Jadranka Đorđević Crnobrnja, <i>“And they Reached Iceland” – Economic and Political Migration of Gorani from Gora</i>	579
Мирјана Павловић, <i>Миграција становништва са територије Србије у Турску у историјској перспективи. Проблеми концепције истраживања</i>	581
Mirjana Pavlović, <i>The Migration of Population from the Territory of Serbia to Turkey in a Historical Perspective</i>	593
Милина Ивановић Баришић, <i>Миграције село – град у другој половини 20. века у Србији</i>	595
Milina Ivanović Barišić, <i>Rural – Urban Migration in the Second Half of the 20th Century in Serbia</i>	608
Гордана Благојевић, <i>Повратак у Србију: животне приче ремиграната из САД од почетка 21. века до данас</i>	609
Gordana Blagojević, <i>Back to Serbia: Life Stories of the Remigrants from the United States since the Beginning of the 21st Century to the Present</i>	622
	503

- Marta Stojić Mitrović, Ela Meh, *The Reproduction of Borders and the Contagiousness of Illegalisation: A Case of a Belgrade Youth Hostel* 623
- Марта Стојић Митровић, Ела Мех, *Репродуковање граница и заразност илегализације: пример београдског хостела* 639

Научна критика и полемика
Discussion and Polemics

- Марта Стојић Митровић, *Првих десет година развоја сустава азила у Хрватској (с освртом на суставе азила у регији)* 641
- Уршула Липовец Чеброн, *Антрополошко истраживање у Крњачи, Боговађи и Бањи Ковиљачи* 643
- Сања Златановић, *Социјална култура у огледалу материјалне. Нове књиге Института за етнологију Словачке академије наука (I)* 645
- Соња Жакула, *Међународна летња школа и конференција "Keep it simple, make it fast!" Crossing borders of underground music scenes* 651

Тема броја:

Истраживање миграција

Topic of the Issue:

Research of Migrations

Гордана Благојевић

Етнографски институт САНУ, Београд
gordana.blagojevic@ei.sanu.ac.rs

Повратак у Србију: животне приче ремиграната из САД од почетка 21. века до данас

У средишту пажње овог истраживања налазе се спонтане ремиграције из Сједињених Америчких Држава (САД) у Србију од почетка 21. века до данас. Анализом наратива, животних прича ремиграната, сагледавају се кључни фактори који су утицала на одлазак у САД, а затим узроци и мотиви за повратак у Србију. Осим тога, у раду се разматрају питања у вези са реинтеграцијом миграната, могућност примене стечених знања, као и културолошки проблеми са којима се суочавају ремигранти.

Кључне речи:

ремиграције,
Америка, Србија,
реинтеграција
миграната

Увод

У фокусу интересовања овог рада налази се феномен спонтаних добровољних ремиграција из Сједињених Америчких Држава (САД) у Србију од почетка 21. века до данас.¹ У нашој етнологији и антропологији, посебно у оквиру пројеката Етнографског института САНУ, доста пажње је посвећено проучавању миграторних кретања Срба ка околним земљама, као и проучавању српске дијаспоре уопште (Pavlović 1991, 2012; Lukić-Krstanović 1992; Prelić 1995, 2008; Blagojević 2005, 2012). Међутим, повратним миграцијама уопште, а посебно из прекоокеанских земаља посвећено је мало пажње.

Миграције могу имати различите узроке и мотиве, на пример, економске, политичке, личне, али разлог може бити и професионално или стручно усавршавање и сл. (Sociološki leksikon 1982, 363; Grečić 1998, 18–20). Ремиграције су облик повратних миграција. Као такве, оне представљају предмет проучавања стручњака из различитих области, као што су социологија, демографија, економија, етнологија и антропологија, итд. Драгана Антонијевић се

¹ Овај текст је резултат рада на пројекту број 177027: *Мултиетницитет, мултукултурализам, миграције – савремени процеси* Етнографског института САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

у својој антрополошкој студији о гастарбајтерима бави и њиховим ремиграционим кретањима, дајући преглед теоретских приступа истраживању повратних миграција (студије о типовима ремиграција и сл.), тако да се овде нећемо задржавати на томе (Antonijević 2013, 251–253).

Према Керолајн Бретел, антрополози имају могућност да допринесу проучавању миграција показујући како тај процес изгледа изнутра (Brettell 2003, 43). Миграција представља израз животног става одређене личности и то је чини културолошким догађајем (Fielding 1992, 201). Антрополошка проучавања, са једне стране, потврђују економске и социолошке теорије о мотивима за миграцију, а то је поправљање животног стандарда одласком у места где су послови боље плаћени. Међутим, етнографски подаци често указују на друге димензије, нудећи свеобухватнији приступ проблему (Brettell 2003, 43). Сагледавање тих *других* мотива на примеру ремиграција у Србију представља једно од истраживачких интересовања овог рада.

Као што је тешко утврдити колико је тачно особа српске националности емигрирало из Србије и, шире посматрано, са територије бивше Југославије, од деведесетих година 20. века па до данас, тако је скоро немогуће прецизно говорити о броју повратника у Србију или доласка у Србију оних који су мигрирали из неке друге републике бивше Југославије, па су после боравка у иностранству одлучили да се доселе у Србију.

У бившој Југославији процентуално је био највећи број економских ремиграната (Grečić 1998, 134). Према попису становништва из 1991. године, у СР Југославију најмање се враћало до почетка седамдесетих година 20. века, а највише од средине седамдесетих до средине осамдесетих година 20. века (Grečić 1998, 136). Деведесетих година 20. века повратак у Србију је био веома мали због изузетно лоших економских и друштвено-политичких услова (Grečić 1998, 135).

Савремене ремиграције у Србији

Овај рад је настао на основу сопствених теренских истраживања у периоду од јануара 2014. до марта 2015. Године, која су укључивала методу разговора, дубинског интервјуа и дијахронијског посматрања живота испитаника – ремиграната српске националности који су се вратили или су дошли из САД на територију Србије, и то у Београд, Нови Сад, Чачак и Пожаревац.² Моји саговорници су током истраживања за САД користили назив Америка, па ћу из тог разлога у раду користити и тај назив.

Истраживањем је обухваћено осамнаест одраслих особа, од тога десет мушког и осам женског пола, узраста од четрдесет до педесет шест година. По

² Велику захвалност дугујем свим ремигрантима који су учествовали у истраживању. Из етичких разлога, поштујући приватност саговорника, не наводим њихова имена у раду.

питању брачног/породичног сатауса, у истраживању је учествовало пет породица у којима су сви чланови (родитељи и деца) ремигрирали у Србију. Ту су и две испитанице Српкиње друге генерације рођене у Калифорнији. У Београд су дошле након удаје за Србе. Затим, истраживањем су обухваћени разведени појединци који су ремигрирали са децом (три случаја), појединци који су ремигрирали сами и у Србији основали породицу, као и појединци (за сада) без породице. У истраживању се појављује и један случај двоструке ремиграције, тј. породица која је из Србије емигрирала у САД током деведесетих година 20. века, а почетком 21. века ремигрирала у Србију и након пет година ремигрирала у САД.

У раду се анализирају наративи – животне приче испитаника у циљу сагледавања фактора који су утицали да емигрирају, а затим узрока и мотива за њихову ремиграцију. Истраживала сам питања у вези са реинтеграцијом миграната, могућностима примене различитих врста знања стечених у иностранству код нас, као и културолошке проблеме са којима се суочавају ремигранти.

Потребно је сагледати улогу земље пријема у иностранству и политику матице према ремигрантима. Поставља се питање којим пословима се повратници баве по свом повратку. Са тим у вези су и проблеми уклапања у *статус* средини која је, у међувремену, за ремигранте постала делимично нова.

Мотиви за одлазак у САД

Један од пресудних фактора за одлазак већине испитаника била је лоша друштвено-економска ситуација почетком деведесетих година 20. века на територији бивше Југославије. Поред тога, мотив за миграцију било је и стручно усавршавање.

У погледу легалности боравка у земљи пријема и послова које су обављали постоје велике разлике. Један део испитаника је у првом периоду боравио код рођака, други су отишли у *непознато*, дуго година боравећи у САД *без папира*. У испитиваном узорку има и особа које су мигрирале у таласу *одлива мозгова*. Тако је, на пример, једна испитаница емигрирала из Београда као високообразовани стручњак из области молекуларне биологије. У Америци се запослила у струци, од самог почетка боравећи легално, са дозволом боравка за њу и за супруга (такође из Београда):

Мотив за одлазак 1994. је био комбинација економске катастрофе и колапса научне струке (било које) у то време. Плата ми је била 10 марака, уколико би стигла до 14h; ако би нам коверте донели после 14h, то је већ било 5 марака. Често смо колегиница и ја куповале заједно 10 марака код дилера на улици, јер углавном нису имали металне кованице. Један месец она носи кући 10 марака, следећи ја, за жваке и пециво. У то време сам радила магистарски рад, за који никада нисам могла да планирам експерименте много унапред, јер су биле санкције

и ништа од хемијских реактива нисмо могли да набавимо из иностранства. Радиоактивне материје су нам доносили рођаци наших срећних колега који су већ отишли у Америку, па кад им оду у посету, ови напакују изотопе у кутијама од стиропора у кофере...

У истраживаном узорку је један испитаник Србин из Хрватске. Његова породица је, изгубивши све у рату, избегла у Србију. Он је одлучио емигрира у САД:

У Америци осам година нисам имао папире, радио сам на црно. У тадашњој Југославији из које сам отишао пасош је престао да важи. Српски држављанин нисам. Хрватима не требам, а Американци ми не дају пасош. Било је гадно. Нисам имао проблем са инспекцијама, јер личим на Мексиканца. Кад сам се ожено '98, добио сам статус, отворио фирму и почео да радим. Моји су у рату остали без свега, па сам ја морао да им помажем.

Међутим, неки од испитаника емигрирали су пре распада некадашње Југославије. Пример је Београђанин који је са Вождовца отишао у Лос Анђелес 1987. године:

Имао сам двадесет две године године кад сам отишао. Буквално из зезања, са ортаком. Ми смо путовали, шверцовали, зезали се. Нисам отишао први пут на Запад, али Америка је ипак другачија. Паднеш у несвест кад видиш све оно. Много брзо се примиш на тај глупи Запад. Одмах схватиш како то функционише – радиш и плаћен си! То је код нас неуобичајено (смех). Знаш како се осећаш када добијеш прву плату и од тога платиш стан. Па ја сам баја у 23 године (смех). То је овде малтене немогуће.

У испитиваном узорку већина је мигрирала у узрасту од двадесет до тридесет година старости. Један испитаник је мигрирао из Србобрана 1992. године, у средњешколском узрасту, код мајке и ујака у Лас Вегас: *Био сам клинац. Видео сам да је тамо све лепше. Из Југа седнеш у неки тамо Форд.*

Сви испитаници су имали средњошколско образовање, неки факултетске дипломе и магистратуру. Кажу да их је у Америци привукла могућност запослења и напредовања у послу, као и промена професије и места становања. Сталну животну динамику истичу као једну од најбитнијих карактеристика *америчког начина* живота и уједно велику предност у односу на *европски начин*. Неке од животних прича подсећају на *амерички сан*, као она о младићу из Београда који се у почетку боравка у Америци бавио тешким пословима у машинбраварској радионици, да би временом постао успешан у промету некретнина, стекавши добру зараду.

Из испитиваних животних наратива може се закључити да је економски чинилац био пресудан за миграцију у Америку. Карактеристично је да су сви испитаници након краћег периода привикавања на живот у Америци

успели да пронађу одговарајуће послове у којима су добро функционисали. Поставља се питање који мотиви могу да наведу пословно успешне и материјално добро ситуиране људе узраста од четрдесет до педесет година да се врате у економски доста неразвијенију Србију.

Повратак/долазак у Србију

Однос према послу и слободном времену представља један од кључних мотива за повратак испитиване групе ремиграната. То *слободно време* од посла саговорници углавном улажу у породичну интеракцију, на првом месту одгајање деце, али и комуникацију са члановима шире фамилије и дружење са пријатељима. Као једну од предности живота у Србији испитаници наводе богатији друштвени живот.

Један Београђанин се вратио у родни град из Калифорније, преко Шведске, развивши тамо добро плаћене послове. Важан мотив за његову ремиграцију био је темпо живота у Америци:

У почетку сам радио за машинама у некој радионици. Једном ми приђе наш човек, старији, генерација која отишла после Другог светског рата, и каже „овде свако може да успе само да си глуп, јак и да не знаш у сат“. После скапирам – његов живот се на то свео. Није он глуп у буквалном смислу, него оно „боли ме уво“, да си јак да можеш да издржиш на послу и да „не знаш у сат“ – да радиш од 8 до 28. Реко, па нисам ја толики мамлаз да морам да радим читав живот 18 сати дневно да би зарадио за живот.

Занимљиво је да многи саговорници праве метафоричко поређење *америчког* начина живота са *хрчком у точку*, с тим што је точак на електрични погон, а прекидач покреће *неко други*. У једном тренутку таква ситуација им је постала бесмислена и одлучили су да се врате/дођу у Србију: *У Београду је живот опуштенији. То је најважнија ствар. У Америци сам схватио да ћу да одлетим и то буквално*. Нико од испитаника није отишао у Америку са идејом да ће се вратити у Србију: *Нисам имао идеју да штедим паре, па да се вратим. Само сам у једном тренутку рекао – па ово више нема смисла*.

Дакле, квалитет времена проведеног са децом и породични живот у ширем смислу су веома битни фактори код породица које су ремигрирале:

Мотив број један за повратак, тј. долазак у Србију и за супругу и за мене била су деца. У Калифорнији нам је децу чувала једна жена која је питала шта деца једу. Моја жена прича шта деца једу, а ја не знам. Једноставно нисам никад код куће. Не видим их будне. Одем рано ујутру, они спавају, дођем касно увече, они спавају. Ако хоћеш да имаш породицу, то је јако тешко у Америци. Поготово ако си прва генерација која „пробија лед“.

Саговорници истичу да су због великих раздаљина били приморани да више времена проведу у саобраћају, возећи своју децу на различите образовне и спортске активности, те да тако *нису функционисали као породица*. Тај модел породичног живота који су усвојили у *старом крају* подразумевао је да породица више времена проведе на окупу. То их је изражавало као људе, а било је неоствариво у америчким условима живота.

Једна саговорница која се са породицом вратила у Србију након четрнаест година проведених у Америци каже да је главни мотив за повратак било васпитавање деце и изградња њиховог идентитета:

Вратили смо се највише због деце, која су тада имала осам, шест и три године. Желели смо да дођемо пре пубертета и њихове потраге за идентитетом тамо, да изградимо однос са својом децом где ћемо се сви разумети на основу вредности које смо ми понели из матице '94. То је у оном окружењу изузетно тешко, пре свега због недостатка времена да се бавите својом децом. Такође, желели смо да боље упознају своје рођаке по Србији, јер тамо немамо никог од родбине.

Предност живота у Србији виде у томе што се не само родитељи већ и цела шира породица бави децом: *ту су баба, деда, стриц, стрина, итд. да помогну. У иностранству су сви негде разбежани и родитељи су остављени сами себи*. Са друге стране, иако постоји старање о деци, саговорници истичу управо већу самосталност деце и слободу кретања као разлику у односу на амерички начин одрастања. Према једној испитаници, мотив за повратак је *да се деца што више осамостале и да имају боље детињство него у Америци*.

Један саговорник који је у пубертету емигрирао у Лас Вегас, каже да му је тамо у том узрасту највише недостајала слобода кретања: *У Србобрану сам свуда ишао сам, слобода. У Вегасу те мајка вози свуда и кад имаш петнаест година!*

Један Београђанин је након развода са Американком српског порекла децу основношколског узраста из Америке довео у Београд код својих родитеља:

Хтео сам да ми деца буду у нормалној средини. Ту су ишли у школу. Осећај дома је много битан за одрастање. Моји родитељи су то могли да избалансирају. Ја сам то финансијски подржавао. Моја бивша жена је рођена у Америци, српског порекла. И она се сад вратила, тј. дошла у Србију.

Испитаници истичу и безбедносни моменат, тј. случајеве *револвераших окријаја* у образовним институцијама, као и терористички напад, који се десио 11. септембра 2001. године. Овај догађај утицао је, како кажу саговорници, на појаву *опште несигурности*, а уследила је и економска криза. Иако нико од саговорника није остао без посла, ипак је таква атмосфера утицала да почну да размишљају о евентуалном повратку у Србију.

Код једног високообразованог стручњака из области биологије мотив за повратак у родни Нови Сад 2004. године, поред оснивања породице, била је и могућност запослења у струци код нас. Наиме, схвативши да у *западном свету* има доста научника његовог профила, док су код нас ретки, одлучио је да ради за знатно мање паре, али *са апсолутном слободом у истраживању и довољно времена за породицу*.

Реакције пријатеља на вест о одлуци испитаника да оду из Америке, тј. њихов повратак у Србију, веома су различите у ове две средине. У Америци су пријатељи српског порекла углавном сматрали да је то *храбро*, а у Србији да је то *глупо*. Једна Београђанка каже да су њени пријатељи Американци били *одушевљени што одлазе из тог „бесмисла“*.

Избор места за повратак

Око половине испитаника се вратило у град из ког је отишло. Међутим, друга половина је одабрала неки други град. Поставља се питање који фактори утичу на одабир места за повратак. У случају Србина из Хрватске коме је сва имовина разорена, одлучио је да се досели у Нови Сад јер су му ту избегли родитељи, које је редовно посећивао док нису умрли, па је тако имао прилику да упозна и тај град:

Одлучио сам да дођем у Нови Сад, јер је по мени најкултурније место у Србији. Мирније је од Београда, мешавина је разних народа – Мађара, Русина, Словака итд. Ту су ми родитељи избегли из Хрватске, па сам долазио сваке године и зближио се са градом све више.

Као позитивну страну Новог Сада ремигранти истичу и његову етничку шароликост: *желимо да наша деца негују толеранцију и сарадњу са разним етничким групама*.

Има случајева бракова где један супружник није рођен у *нашим крајевима*, нити их је посећивао. Таквим особама је долазак у Србију био долазак у непознато. Један саговорник, чија је супруга српског порекла, али је рођена у Калифорнији, предложио јој је да посети Европу: *Довео сам је на мало „покварен“ начин. Кажем јој – ајмо мало у Европу, па сам је возао по Шпанији, Француској. Каже она – није ово лоше, овде људи живе мало квалитетније. Е, онда сам је довео у Србију*.

Као што је један од кључних фактора за повратак/долазак у Србију породични живот и одгајање деце, то је и фактор за одабир места у коме ће се живети. Тако је један брачни пар Београђана по повратку одлучио да живи у Новом Саду, јер је, како кажу *мањи и мирнији од Београда*, па им тако више одговара за живот са малом децом:

Знали смо град од раније, јер ту живи мужевљева сестра. Београд се много променио и све мање личи на град у којем смо одрасли. Нови Сад је опуштенији, што нам у овом животном

раздобљу одговара. За мене је било битно и да су родитељи мужа у другом граду (Београду), јер би нам нон-стоп долазили ненајављени, што је недопустиво.

Већина ремигранта је прво купила стан/кућу, па се онда доселила. Стан/кућу су куповали неколико година пре или непосредно пред повратак. Београђанин, који је по повратку из Америке десет година живео у Београду, одлучио је да се одсели у Сремчицу. Каже да се стање по питању културе становња много погоршало у односу на оно које је оставио пре двадесет пет година:

Сви причају о неком грађанству, а немају основну културу. Постало је нормално да се виче. Пре се поштовао кућни ред од три до пет поподне. Не могу да схватим да родитељи својој деци нису у стању да објасне да не треба да урлају после дванаест сати ноћу. Клинци пију на улици испред солитера и разбијају флаше. Онда неко од комшија то очисти, али не њихови родитељи.

Проблеми реинтеграције у нову-стару средину

Реинтеграција повратника је отежана чињеницом да не постоји ниједна државна институција (канцеларија при неком министарству или сл.) која би им помогла смерницама како да се реинтегришу у наше друштво. Једна саговорница по питању државне политике спрам ремиграната каже: *нико ко се враћа на ове просторе не очекује помоћ од државе, јер да је тако, много мање људи би се вратило или скоро нико.*

Иако не постоји организовано институционализовано окупљање ремиграната из САД у оквиру неког удружења, они се окупљају, друже и размењују искуства на личној самоиницијативној основи. Поред тога, ремигранти се међусобно повезују преко странице на интернету под називом *Internations*.³ То је *међународна заједница*, основана 2007. године, отворена за све заинтересоване људе који живе у иностранству, а траже своје сународнике. У случају мојих саговорника, неки од њих на тај начин проналазе друге повратнике из САД, Канаде и сл. На сајту могу да добију информацију о окупљању ремиграната и странаца који живе код нас, на пример, у неком од београдских или новосадских кафића.

Србин из Босне, који је одлучио да се 2013. године досели у Србију са својом супругом, такође из Босне али несрпске националности, још увек, након две године, има проблема са сређивањем породичних папира у вези са њиховим боравком у Републици Србији. Наиме, он је на српско држављанство чекао шест месеци, а супруга је још увек на *предузетничкој визи*. Након три године имаће право да аплицира за дозволу боравка у Србији. Неизвесно је да

³ <http://www.internations.org/>

ли ће је добити, али су јој надлежни рекли да српско држављанство никада неће моћи да добије. У међувремену, овај брачни пар је добио дете које је стекло српско држављанство преко оца. Високообразованом младом стручњаку који се вратио у нашу земљу 2004. године најшокантније је било вишемесечно чекање на нострификацију дипломе.

Ремигранти се жале на *бирографију*, недостатак интернет умрежености служби, непотребно губљење времена у редовима у разним институцијама, недостатак пословности: *нико се не труди да свој део посла обави професионално*. Посебно се истичу жалбе на рачун здравства. Саговорник који је ремигрирао из Лас Вегаса пола у шали, пола озбиљно сматра да је *овде исто као у Мексику* и да му повратак није био шокантан, јер је навикао да живи са Мексиканцима.

Моји саговорници примећују *недостатак поштовања на свим нивоима*. Жале се на начин опхођења у јавном простору, на пример у саобраћају, градском превозу итд. Саговорница, родом из Београда, након више од деценије проведене у Калифорнији, каже да јој из живота у Америци, осим пријатеља, највише недостаје *једноставност и уређеност живота коју сви поштују, као и логика свакодневних ствари. Да отворите фирму, треба вам возачка дозвола (тј. доказ идентитета) и петнаест долара. Регистрација аутомобила се обрачунава на основу старости аута, а не по кубикажи. Не постоје печати, нарочито не на лекарским рецептима и упутима и сл.*

Испитаници кажу да су дошли у Србију док деца нису кренула у школу или су била у нижим разредима основне, ради њиховог уклапања у нову средину. Сви испитаници који имају децу истичу као разлику да деца код нас имају више слободе. Деца су се углавном брзо адаптирала. Родитељи сматрају да је школски систем у Америци дискутабилан, *мада није гори од овог овде*. Амерички школски систем је боље организован, али *квалитет није на задовољавајућем нивоу. Инсистира се на униформном прихватању истина у школи, не постоји критичко и самостално мишљење. Овде то ипак може*. Један саговорник истиче да је деци у процесу прилагођавања било тешко да савладају културолошку баријеру која подразумева *поштовање другог*. Наиме, првих месеци његова деца која су похађала ниже разреде основне школе жалила су се на грубо опхођење и задиркивања која су трпела од својих вршњака. Иако су се жалила учитељици, није било помоћи: *у Америци учитељи имају више слуха кад им се дете жали, бар у Калифорнији. Раичисте нетрпељивост између деце*.

Већина испитаника по повратку није имала културолошки шок. Међутим, њихова деца јесу:

Терка се плашила графита у парку, јер су је асоцирали на „лош“ крај, опасност. У Америци графите видите само у гету. Сво троје су примећивали прљавштину по улици, парку, двориштима. То им је било јако чудно. У једном тренутку су рекли да би волели да се врате у Америку, јер је тамо чистије и

играчке су јефтине. Међутим, старијег сина су јако лепо прихватили у школи и он се уклопио без проблема (2. разред).

Једног ремигранта је изненадила промена која се по његовом мишљењу десила у међуљудским односима:

највећи шок ми је што људи нису више толико блиски као што су били. Кад се градила кућа код пријатеља, рођака – ајмо, моба, сви су помагали. То се изгубило. Људи су се претворили само у паре, паре, паре... а поред све жеље немају их.

Применљивост знања стечених у Америци

Анализа разговора показује да саговорници који су се уклопили у *српску средину* сматрају да је један од основних фактора, поред *среће* – прилагођеност. Испитаници показују свест о својим могућностима и средини у којој се налазе. Један део ремиграната развио је послове у Америци, а неки су покренули фирме и угоститељске објекте у Србији:

иако је 2008. изгледало да ствари иду на боље у Србији, ми, који смо преживели санкције и инфлацију деведесетих, знали смо да је повратак могућ само ако финансијски не зависимо од било кога у Србији, тј. ако нам посао остане у Америци.

Током истраживања поставила сам питање шта је од знања која су стекли у Америци могуће применити код нас. Ту нисам мислила само на стручна и пословна знања, већ уопштено, на *животне вештине* и искуства. Занимљиво је да су саговорници скоро једногласно одговорили да су пословна и стручна знања и вештине које су стекли у Америци потпуно непримењиве код нас. Ипак, неки сматрају да много тога могу да употребе у личним интеракцијама са људима: *нарочито помаже искуство комуникације са цивилизованим светом*. Живот у Србији за испитанике који зарађују у иностранству је економски исплативији, јер је све јефтине у односу на Америку: *најлепше је зарађивати паре преко, а трошити их и живети у својој земљи*.

Успешни пословни људи су ипак одустали од пословања у Србији, јер је приступ послу, начин на који све функционише, потпуно другачији у односу на америчке стандарде:

Пословно овде нисам могао ништа да применим, јер ми немамо пословне људе. Они које овде сматрају пословним људима су невиђени преваранти. Има доста људи који се баве мањим пословима, који раде. Али озбиљни тајкуни, бизнисмени – наведи ми 5 који су створили стварно нешто од свог рада. Зна се шта је послован човек. Послован човек плаћа своје раднике на време, даје им бонусе, брине о њима. Ти нигде у свету не можеш да послујеш, а да не плаћаш своје дажбине. Овде ретко ко плаћа порезе, доприносе. Ко год да је дошао са озбиљним парама и покушао нешто, побегао је главом без обзира.

Испитаници сматрају да би се људи враћали када би се увео ред у свакодневни живот и када би многе ствари биле поједностављене, пре свега бављење својим послом: *папирологија за покретање приватног бизниса је сулуда*. Уколико неко и успе да покрене бизнис, суочава се са, како кажу *немогућношћу остваривања профита услед ненормалних пореза, такси и намета које плаћате пре него што почнете да правите паре*. У Америци сте ослобођени пореза прве године, баш да би вам бизнис успео, лако ћете плаћати кад имате шта да опорезујете.

Ремигранти осећају да су потпуно непотребни Србији, јер им нико не помаже да се реинтегришу. Самим тим, сви су на губитку, а највише српско друштво које губи драгоцену искуства људи који би могли да многе ствари овде побољшају. Међутим: *искуство није на цени*. Сада само завршите неки факултет за менаџмент и постанете менаџер са 24–25 година. А где је радно и животно искуство када се ради са људима?

Високообразовани стручњаци се по повратку често сусрећу са одбацивањем и завишћу својих некадашњих колега:

Став је обично „многа си ми ти паметан“ и сви као да су љубоморни што је човек живео „тамо негде“. У том смислу не видим како да стечена знања употребим у земљи која се прави да не види да сам се вратила. Моја бивша шефица из института где сам радила не може да ме се сети. Било нас је четири у лабораторији, али она не зна ко сам ја. Шта још да кажем? Сетила се мог супруга који је у време најгрђе инфлације довозио јаја и продавао научницима на чекове са бесконачним почетом. Сетила му се имена из прве. Од мог рада је написала бар 2–3 научна рада, ал’ ко оно ја беше..?!

Осим тога, стручњаци из домена природних наука сматрају да своје практично стручно знање не би могли у потпуности да примене код нас, јер овде не постоји тај *ниво науке*. Нажалост, нема потребних материјалних улагања у развој научних истраживања.

Испитаници сматрају да је за повећање броја ремиграната успешних пословних људи и високообразованих стручњака из иностранства, у првом реду из Америке, потребно да се *промени друштво*, јер су вредности *потпуно искривљене, не подржава се знање*. Ремигранти истичу да је неопходан *заокрет за 180 степени*, да би дошло до напретка.

Испитаници наводе да знају случајеве породица које су покушале да се реинтегришу у наше друштво, али нису успеле и опет су се вратиле у Америку. Међутим, иако моји саговорници не планирају поновне миграције, ипак сви истичу да је *леп осећај* што имају могућност да у сваком тренутку оду из Србије: *психички је лакше*. *Не долази ми често мисао да одем одавде, зато што постоји процес да човек оде*. *Није само, покупим се и одем*.

Одржавају редовне контакте са пријатељима у Америци, како српског тако и другог етничког порекла. Међусобно се посећују, одлазећи у Америку

и дочекујући госте у Србији: *у Америку идемо сваког зимског распуста. Деца обожавају да проведу то време са пријатељима тамо. Они долазе код нас преко лета.*

Закључак

Један од проблема у проучавању ремиграната је велика територијална дисперзија повратника. Повратници из прекоокеанских земаља немају своја удружења, нису уочљиви у друштвеној средини. Сами испитаници често наглашавају да не желе да се јавно изнесу чињенице у вези са њиховим животом, ставовима и сл. То отвара методолошко питање у вези са приказивањем прикупљених резултата истраживања тако да задовоље научне стандарде, а да не повреде етичка схватања испитаника.

Ремигранти се суочавају са низом проблема, а један од главних је недостатак државних институција које би помогле њихову реинтеграцију. Повратак људи значи повратак њиховог знања, капитала. Међутим, иако је познато да од успешних ремиграната матична држава може имати користи, не постоји стратегија њиховог пријема. Испитаници осећају да њихова знања и вештине овде ником нису потребни. Први корак могло би да буде формирање канцеларије при некој државној институцији која би координисала потребе предузећа, института, фабрика итд., са понудом коју би имали ремигранти, посебно из прекоокеанских земаља.

Многи моји саговорници су истакли да нису гастарбајтери. Заиста, поредећи резултате својих истраживања са истраживањем гастарбајтера које је спровела Драгана Антонијевић (Antonijević 2011, 2013), уочавају се велике разлике. У овом истраживању испитаници нису отишли са идејом да зараде новац, па да се врате, што је идеја водила гастарбајтерског живота (Antonijević 2011, 1007–1008). Осим тога, гастарбајтери себе доживљавају као *госте* и у иностранству и код куће (Antonijević 2011, 1007–1008), док су у овом истраживању испитаници свуда *домаћи*. Показују велику дозу трезвености, свесни себе и свог окружења, максимално користећи позитивне стране живота у различитим друштвено-економским системима. Многи нису прекинули своје послове у иностранству, нити друштвене контакте. Ремигранти из Америке показују висок степен прилагодљивости у обе средине, истичући да *нису носталгични*. Могло би се рећи да је *динамика* њихова животна филозофија.

Анализа прикупљеног материјала је показала да је мотив за миграцију, тј. одабир места за живот – *бољи квалитет* живота. Из истраживања се види да постоје велике разлике у животним приоритетима. Културна позадина и усвојене вредности сваке особе одређују шта је то што се сматра *бољим* и *квалитетнијим* начином живота. У неким случајевима, то може бити лично остварење кроз пословну, научну или уметничку каријеру, у другим – само стицање новца. Оно што повезује животне приче мојих испитаника јесте чињеница да су, на првом месту, мигрирали у циљу задовољења економских потреба, ради напредовања у послу, стручног усавршавања и материјалног напретка. Стекавши добре послове у Америци, могли су и даље да напредују

узлазном путањом ка све већем богаћењу. Међутим, иако им почетна идеја није била враћање у земљу порекла са стеченом зарадом, ипак су одлучили да се врате. Један од главних мотива за ремиграцију је био квалитет породичног живота и однос према времену слободном од посла. Наиме, не занемарујући економски моменат, изабрали су да зарађују релативно мање (у већини случајева и даље у иностранству), али да стекну више слободног времена за формирање квалитетнијег породичног живота. Овим испитаницима је главни мотив за ремиграцију породица – васпитавање своје деце. Осим тога, то је и улагање времена у међуљудске односе, тј. дружење са породицом, широм фамилијом и пријатељима.

Литература

- Antoniјевић, Dragana, Banić Grubišić Ana, Krstić Marija, Gastarbajteri – iz svog ugla. Kazivanja o životu i socio-ekonomskom položaju gastarbajtera. *Етноантрополошки проблеми* н.с. год. 6. св. 4, 2011. 983–1011.
- Antoniјевић, Dragana. *Stranac ovde, stranac tamo. Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera*. Etnološka biblioteka, Srpski genealoški centar, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta knj. 75, Beograd 2013.
- Blagojević, Gordana. *Srbi u Kaliforniji. Obredno-religijska praksa i etnicitet vernika srpskih pravoslavnih parohija u Kaliforniji*, Etnografski institut SANU, posebna izdanja, knj. 54, Beograd 2005.
- Blagojević, Gordana. *Srbi u Solunu u prvoj polovini 20. veka. O religijskoj pripadnosti i etničkom identitetu*, System Intelligence Products, Etnografski institut SANU, Beograd 2012.
- Brettell, Caroline. *Anthropology and Migration. Essays on Transnationalism, Ethnicity and Identity*. Altamira Press, 2003.
- Jugoslovenske spoljne migracije. Analitičke osnove za utvrđivanje politike SR Jugoslavije u oblasti spoljnih migracija*. Priređivač Vladimir Grečić. Savezno ministarstvo za rad, zdravlje i socijalnu politiku, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Savezni zavod za tržište rada i migracije, Beograd 1998.
- Lukić-Krstanović, Miroslava. *Srbi u Kanadi – život i simboli identiteta*, Posebna izdanja EI SANU 36, Beograd 1992.
- Fielding, Tony. 1992. „Migration and Culture“pp. 201-212 in *Migration Processes and Patterns*, vol. 1, eds. Tony Champion and Tony Fielding. London: Belhaven Press.
- Pavlović, Mirjana. *Srbi u Čikagu. Problem etničkog identiteta*, Posebna izdanja EI SANU 32, Beograd 1991.
- Pavlović, Mirjana. *Srbi u Temišvaru*, Posebna izdanja EI SANU 78, Beograd 2012.

Prelić, Mladena. *Srbi u selu Lovri u Mađarskoj tokom XX veka*, Izdan, Budimpešta 1995.

Prelić, Mladena. *(N)i ovde (n)i tamo: etnički identitet Srba u Mađarskoj na kraju XX veka*, Posebna izdanja EI SANU 64, Beograd 2008.

Sociološki leksikon, Savremena administracija. Beograd 1982.

Gordana Blagojević

Back to Serbia: Life Stories of the Remigrants from the United States since the Beginning of the 21st Century to the Present

This research focuses on spontaneous remigrations from the United States to Serbia, since the beginning of the 21st century to the present. One of the problems in studying remigrants is a large territorial dispersion of the repatriates. Analysis of the narratives – life stories of the remigrants allows us to perceive the key factors that influenced leaving for the United States and then the causes and motivation for returning to Serbia. In addition, the paper discusses issues related to the reintegration of migrants, the ability to apply acquired knowledge and cultural problems faced by remigrants. Remigrants face a number of problems, and major difficulty is the lack of government institutions to assist their reintegration.

Key words:

remigrations,
America, Serbia,
reintegration of
migrants